

MÜHENDİSHÂNE-İ BERRÎ-İ HÜMÂYUN

çeri Ocağı'nın ilgasına kadar (1826) geçen zaman içinde mühendislik eğitimi ağır bir ihmale uğradı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından çağdaş düzeyde eğitilmek üzere kurulan yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mühendislik eğitimi tekrar önem kazandı. Verimsiz geçen uzun yıllar, yeni ordunun özellikle ihtiyaç duyduğu mühendislik hizmetlerinin yerine getirilmesinde büyük sıkıntılarla karşılaşılmasına yol açtı. Nizâm-ı Cedîd'in sona ermesiyle başlayan dönemde mühendislik ilminin ihmal edildiği, okulun kanunlarına uyulmamasından ötürü mühendishâneyi cehalet sardığı, gelişme kaydetmemiş olarak âdeta yerinde saydığı ve sarfedilen büyük meblağların heba olduğu hususunu II. Mahmud'a arzeden serasker Koca Hüsrev, Sadrazam Selim Sırrı paşaların ve Seretibbâ Abdülhak Molla'nın tavrılarında dile getirilir (a.g.e., s. 74). Bu durumda Mühendishâne-i Berrî'nin, 1826'dan sonra başlayan II. Mahmud devri reformları çerçevesinde ciddi bir şekilde ele alınması kaçınılmaz olmuştu. Yeni orduda "mansûre mühendisi" ismiyle binbaşı rütbesinde sermühendis, kolağası ve yüzbaşı rütbelerinde mühendis halifesi istihdamı ve her tabura iki mühendis tahsisi kararlaştırıldı ve bunlara ayırdığı pergel işareti apolet takıldı. 1841'de Damad Mehmed Ali Paşa'nın Tophâne ferikliğinde humbaracı ve lağımçı askeri alaylar halinde tertip edilerek bunlara "mühendis alayı" adı verildi.

Siyasî istikrarsızlıklarda yeni ve eski düzen taraftarları arasındaki mücadelelerden etkilenmiş olarak sarsıntılar geçiren kurum, yine de ilk mühendislerin yetişmesini ve ilerideki dönemlerde mühendislik hizmetlerinin yabancı mühendislerin hizmete alınmasına ihtiyaç kalmadan karşılanmasını büyük ölçüde sağladı. Böylece ordunun mühendis ihtiyacının yerine getirilmesi, serhad kalelerinin çağdaş savaş bilimi doğrultusunda inşa ve tahkimleri, çeşitli yerlerin haritalarının çıkarılması, yeni yerleşim semtleri oluşturularak genişleyen başşehirin kadastro sununun hazırlanması, su yollarının ve yeni açılan şoselerin yapımı, çeşitli bina ve mâbedlerin inşa ve

tamiri, sınırların tesbiti, Sakarya-Sapanca gölü-İzmit körfezi kanalı projesi gibi sahalarda önemli hizmetlerde bulunabilecek mühendisler yetiştirilmiştir. Ayrıca dönemin mühendislerinin farklı işlerde de kullanıldığı dikkati çeker. Meselâ 1821 Rum isyanı sebebiyle Rum tercümanlarının işten çıkarılması esnasında resmî tercüme hizmetlerinin aksamaması için Fransızca bilmeleri sebebiyle mühendishâne hocaları devreye sokulmuştur.

1845'te Mühendishâne-i Berrî nâzırı olarak tayin edilen Bekir Paşa zamanında okul genişletilmek üzere tamir ve yeniden tanzim edildi. Mühendislik eğitimi 1864 yılına kadar eski binasında sürdürüldü, aynı yıl topçu kısmı idâdî talebeleri Galatasaray'a nakledildi. Burada Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye mekteplerinin idâdî kısımlarıyla Mekâtib-i İ'dâdî-i Umûmî adı altında birleştirildi. 1867'de Galatasaray'daki mektep kapatılarak talebeleri eski binalarına iade edildi ve mühendislik eğitimi tekrar Hasköy'deki eski yerine alındı. 1871'de Mühendishâne-i Berrî talebelerinin harbiye sınıfları Harbiye'ye, topçu idâdî sınıfları Maçka'daki kışlaya nakledildi; böylece Mühendishâne-i Berrî topçu ve istihkâm subayı yetiştirecek hazırlık okulu haline getirildi. Hasköy'de boşalan bina 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda hastahane olarak kullanıldı. Savaş sonunda bina tamir edilip genişletildi ve nâzırlığına Vidinli Hüseyin Tefvik Paşa getirildi. Harbiye Mektebi'ndeki topçu ve istihkâm kısımları idâdî sınıfı talebeleri getirilerek eğitime burada devam edildi. 1883'te kurulan Hendese-i Mülkiyye Mektebi, Mühendishâne-i Berrî'ye bağlıydı. 1908'de sivil bir kurum olmak üzere Mühendis Mektebi açıldı. Cumhuriyet'ten sonra 1928'de Nâfia Bakanlığı'na bağlı olarak Yüksek Mühendislik Mektebi kurulması kararlaştırıldı. 1933'te İstanbul Dârülfünunu'nun lağvedilmesi üzerine yeni oluşturulan İstanbul Üniversitesi'ne Yüksek Mühendis Mektebi bir fakülte şeklinde ilâve edildi ve 1941'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak adı Yüksek Mühendis Okulu oldu. Nihayet 1944'te de İstanbul Teknik Üniversitesi kuruldu. Mühendishâne-i Berrî, İstanbul Teknik Üniversi-

tesi'nin ilk nüvesini oluşturmuştur. Ayrıca Mühendishâne-i Berrî, Humbaracı ve Lağımçı ocaklarının (Topçu ve İstihkâm Okulu) eğitim kurumu olduğundan Harbiye Mektebi'nin de (Kara Harp Okulu) ilk nüvesini teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri (nşr. Kemal Beydilli – İlhan Şahin), Ankara 2001, tür.yer.; Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun*, İstanbul 1312; Çağatay Uluçay – Enver Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul 1958, tür.yer.; Kâzım Çeçen, *İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi*, İstanbul 1990, tür.yer.; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, tür.yer.; a.mlf., "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Risalesi", *TED*, XII (1987), s. 387-479; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishâne Kuruluşu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, II, İstanbul 1998, s. 82-104.

KEMAL BEYDİLLİ

MÜHEYMİN

(المهيمن)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "bir şeyi gözetimi altına alıp korumak ve onu yönetmek" mânasındaki **heymane** kökünden türeyen **müheymin** "kâinatın bütün işlerini idare eden" demektir. Müheyminin "başkalarını korku ve endişeden emin kılmak" anlamındaki **îmân** masdarından türeyip hemzenin "hâ"ya dönüşmesiyle ortaya çıkmış olması da mümkündür. Bu takdirde "kendisine güvenilen, başkalarını korku ve endişeden koruyup güvenlerini sağlayan" mânasına gelir. Ebû Zeyd el-Belhî, Zeccâc ve İbn Manzûr gibi müellifler ise müheyminin türemiş bir kelime olmadığını, kadîm semavî kitaplarda da Allah'ın isimlerinden biri olarak yer aldığını ileri sürmüştür. Belhî'ye göre kelime **müheyminâ** şeklinde Süryânîce kökenli olup Kur'an'ın nüzûlünden önce de Arap dilinde bulunuyordu (*Lisânü'l-'Arab*, "hymn" md.; Zeccâc, s. 33; Fahreddin er-Râzî, s. 201).

Müheymin, Haşr sûresinin on altı kadar ilâhî ismi içeren son âyetleri içinde yer almaktadır (59/23). Bir âyette de Kur'an'ın kendisinden önceki kitabı onaylayıcı ve muhafaza edici olduğu beyan edilirken Kur'an'ı nitilemektedir (el-Mâide 5/48). Müheymin, İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayet ettiği esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almıştır ("Du'â", 10; "Da'avât", 82).

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'un cümle kapısı üzerindeki kitabesi

Mâtürîdî müheymin isminin “emin, musallat, şahit” anlamlarına gelebileceğini belirtmiş, fakat bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır. “Güven veren” mânasına aldığı emini “her söylediği ve her yaptığında güvenilen ve asla zulmetmeyen” şeklinde yorumlamıştır. Musallat “kâhîr”le eş anlamlı olup “bütün kullarını hüküm altına alan” demektir. Şahit ise hem olan biten her şeyden haberdar olma hem de peygamberine indirdiği vahyin doğruluğuna tanıklık etme niteliğine dayalıdır (*Âyât ve süver*, s. 52). Gazzâlî ise müheyminine “yaratıkların amelleri, rızıkları ve ömürlerinin idaresini elinde bulunduran” mânasını vermiş ve bunun Allah’ın her şeye vâkıf olması, hâkimiyeti altında bulundurması ve korumasıyla gerçekleştiğini belirtmiştir. Müheyminin etkisini icra etmesi ilâhî ilim, kudret ve filin kemal mertebesinde bulunması sayesinde. Bu niteliklerin tamamı sadece Allah’ta bulunmaktadır. Bundan dolayı müheyminin kadîm ilâhî kitaplarda da Allah’ın isimlerinden biri olduğu ifade edilmiştir (*el-Makşadü’l-esnâ*, s. 76). Gazzâlî müheymin isminin kulda görülebilecek tecellilerini de şöyle anlatmaktadır: Kişi iç gözlem yoluyla gönül hayatının sınırlarına vâkıf olduğu, bunun yanında kendi gidişinin doğruluk üzerinde seyretmesini sağlayabildiği ve buna süreklilik kazandırdığı takdirde kendi kalbine hâkim olma durumuna ulaşır. Eğer kalbinin derinliklerine vukuf ve hâkimiyetinin sınırları genişler de bu sayede Allah’ın bazı kullarını istikamet halinde tutmayı başarsa müheymin isminin tecellilerine daha çok mazhar olabilir. Bu husus, ancak sezgi sahibi olmak ve dış görünüşlerle istidlâlde bulunmak suretiyle insanların derunî birikimlerine muttali olduktan sonra gerçekleştirilebilir (*a.g.e.*, s. 77). Allah’ın fiilî sıfatları grubu içinde yer alan müheymin mü’min, rakib, hafız, hâlib ve şehid isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, “hymn” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “hymn” md.; *Kâmûs Tercümesi*, IV, 783-784; İbn Mâce, “Du‘â”, 10; Tirmizî, “Da‘avât”, 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ’ illâhî’l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 32-33; Mâtürîdî, *Âyât ve süver min Te’vilâtü’l-Kur‘ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu – Bekir Topaloğlu), İstanbul 2003, s. 52; Hattâbî, *Şe‘nü’d-du‘â’* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 46-47; Gazzâlî, *el-Makşadü’l-esnâ* (Fazluh), s. 40, 76-77; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *el-Emedü’l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 93^{ab}; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi‘u’l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa’d), Beyrut 1404/1984, s. 201-203; P. Boneschi, “Al-Muhaymin un des beaux nom d’Allah”, *RSO*, XXXII (1957), s. 463-475.

BEKİR TOPALOĞLU

el-MÜHEZZEB

(المهذب)

Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin
(ö. 476/1083)

Şâfiî fıkhnıma dair eseri.

Şâfiî fıkhnının temel kitaplarından biri olup müellifinin yetiştirdiği çizgideki mezhep birikimini yansıtan *el-Mühezzeb*’de bazı tasarruflar dışında Müzenî’nin *el-Muhtaşar*’ındaki konu sıralaması esas alınmıştır. Telif amacı eserin girişinde, “Şâfiî’nin mezhebindeki temel hükümleri delilleriyle ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan ihtilâflı meseleleri gerekçeleriyle açıklamak” şeklinde ifade edilmiş, bu açıklama doğrultusunda İmam Şâfiî’nin son dönem görüşleri (kavl-i cedîd) esas alınarak Şâfiî fıkhn doktrini ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında mezhep içi ihtilâflara da temas edilmiştir. *el-Mühezzeb*’in telifine, müellifin fikhî birikimini iki imam arasındaki hilâf mesâilüne irca eden İbnü’s-Sabbâğ’a ait, “Şâfiî ve Ebû Hanîfe’nin anlaşmaları yerde Şîrâzî’nin ilmi biter” sözünün yol açtığı yönündeki bilgiyi (Sübkî, IV, 222) ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira bu açıklama, Bağdat Nizâmîyesi gibi dönemin en ünlü medresesinde uzun yıllar fıkhn okutan bir kişi için pek inandırıcı gelmemektedir.

Şâfiî sonrası dönemde fûrû alanında öğrencisi Müzenî’nin *el-Muhtaşar*’ı merkezî bir yer işgal etmiştir. Ebû’l-Abbas İbn Süreyc bu çalışmanın mezhep içinde telif edilen kitapların temelini oluşturduğunu, sonrakilere konuları ona göre düzenlediklerini, ifadelerini tefsir ve şerhettiklerini belirtir (İbn Hallikân, I, 217). Pek çok âlim tarafından bu esere şerhler yazılmış, ihtiva ettiği görüşler diğer kanallardan gelen bilgilerle uzlaştırılmaya çalışılmış ve yeni meselelere bu birikim çerçevesinde çözümler üretilmiştir. Mezhep çevrelerinde biri sadece mezhep içi rivayet ve icthad farklılıklarıyla sınırlı, diğeri başka mezheplerin görüş ve icthadlarına da yer veren iki ana telif metodu gelişmiştir. İlk tarzın bir örneği sayılan *el-Mühezzeb*, on dört yıllık (1063-1077) bir gayretin ürünü olup (Nevevî, *Tehzib*, II, 174) müellifin fikhî çözümleri temellendirme ve üretmede genellikle İbn Süreyc’in yöntemini izlediği söylenebilir (*a.g.e.*, II, 173; Sübkî, IV, 216).

Her kıyası, her dersi bin defa tekrarladığını, bir meselede istişhâda elverişli bir beyit bulduğunda kasidenin tamamını ezberlediğini söyleyen müellifin (Nevevî, *Tehzib*, II, 173; Sübkî, IV, 218) mevcut *el-Mü-*

hezzeb metni ortaya çıkıncaya kadar eseri defalarca yazdığı, fakat beğenmediği için Dicle’ye attığı (Sübkî, IV, 222), son metin için, “Bu kitap Hz. Peygamber’e arz edilseydi ümmetime emrettiğim şeriat işte budur derdi” değerlendirmesini yaptığı belirtilmektedir (*a.g.e.*, IV, 229).

Diğer mezheplerin görüşleri kadar mezhep içi ihtilâfların ayrıntılarından da imkân ölçüsünde uzak duran Şîrâzî’nin bu kitabı kısa sürede mezhebin temel metinlerinden biri haline gelmiştir. Mezhep çevrelerinde ikinci Şâfiî olarak nitelenen Nevevî, *el-Mühezzeb* ile Gazzâlî’nin *el-Vasiî’ine* bu çevrelerde büyük önem verildiğini belirtir. Şâfiî medreselerinde ders kitabı olarak okutulan, ezberlenen ve inceleme konusu yapılan bu iki eser üzerine pek çok şerh yazılmıştır. *el-Mühezzeb*’i mezhep içindeki iki ana çizgiden biri olan Irak çizgisinin, *el-Vasiî’i* ise Horasan çizgisinin zirve metinleri olarak görmek mümkündür. Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî ve Nevevî sonrası dönemde özellikle Nevevî’nin eserleri ve bunlar üzerine yapılan şerhlerin Şâfiî muhitlerinde önem kazanması üzerine *el-Mühezzeb* artık eski önemini yitirmeye başlamışsa da mezhep fıkhnının gelişim sürecinde önemli klasiklerden biri olarak kalmaya devam etmiştir.

el-Mühezzeb’de mutlak olarak geçen Ebû’l-Abbas künyesiyle İbn Süreyc kastedilir; aynı künyeyi taşıyan İbnü’l-Kâs söz konusu olduğunda ilâve bir kayıt yer alır. Ebû İshak künyesiyle kastedilen İbrâhim b. Ahmed el-Mervezî’dir; aynı künyeye sahip Ebû İshak el-İsferâyîni bu eserde hiç geçmez (Nevevî, *Tehzib*, II, 169). Ebû Saîd künyesiyle Hasan b. Ahmed el-İstahrî kastedilir. Ebû Hâmid el-Merverrûzî ve Ebû Hâmid el-İsferâyîni ise birincisinin künyesinin başına “Kâdî”, ikincisinininkine “Şeyh” getirilerek birbirinden ayırt edilir. Osman b. Saîd el-Enmâtî, Abdülazîz b. Abdullah ed-Dârekî, İbn Kec ed-Dineverî ve Abdülvâhid b. Hüseyin es-Saymerî’nin taşıdığı Ebû’l-Kâsım künyesi bunların karıştırılmaması için yalın olarak geçmez. Ebû’t-Tayyib künyesi de İbn Seleme el-Bağdâdî (Muhammed b. Fazl) ve müellifin hocası Ebû’t-Tayyib et-Taberî’de ortak olduğu için yalın biçimde anılmaz. Sahâbeden Abdullah ismi mutlak olarak zikredilince Abdullah b. Mes’ûd kastedilir. Rebî’den maksat Şâfiî’nin öğrencisi Rebî’ b. Süleyman el-Murâdî, Atâ diye anılan Atâ b. Ebû Rebâh’tır. Tek bir yerde geçen Kaffâl ise Muhammed b. Ali el-Kaffâl el-Kebîr eş-Şâşî’dir. Zira “es-Sagir” diye bilinen ve Horasan çiz-